

Петро Немировський

ТАТО ЖОРА

Оповідання

Переклад Ірина Гаркуша

1

Мабуть, варто почати з того червненого ранку, коли я, шестирічний хлопчик, солодко сплю на старому дивані з потертою зеленою оббивкою. За вікнами — світанок, і сонячні зайчики, бавлячись, заплигують до мого трохи відкритого рота.

Раптом чийсь кістляві пальці стискають моє плече. Перелякані зайці вистрибують з рота і розбігаються. Розплющую очі і бачу велику сиву голову, високе, перерізане зморшками чоло, великий ніс і жорсткі губи; лівий куточок рота злегка піднятий, а правий — опущений, як у П'єро. Хоча порівняння із П'єро є вкрай невдалим. Очі — темно-зелені, з дивним коричнюватим відтінком. Це — дядько Георгій, котрого всі навколо називають татом Жорою.

— Годі ніжитись. Підйом! — командує він.

Я кривлюся, заплющую очі в надії, що тато Жора зникне з мого життя бодай на кілька хвилин. Прикидаюся сплячим, очі відразу наповнюються білим лататтям, під яким пливе велика срібляста риба... Та мене знову термосять, ще дужче.

— Ну-бо, вдягайся. Бач, принц який.

Сиджу на краєчку ванни, стуливши очі, намагаюся додивитись, куди ж попливла та рибина. Та хвіст її зникає, біле латаття тане у темній воді, а з кімнати все голосніше чутно надсадний кашель тата Жори.

Вдягаю футболку, шорти. Гудзик ледь тримається — цікаво, коли ж відірветься? Затягую ремінці сандалів, з яких далеко вперед сміливо висовуються два великих пальці.

— Орел! — кидає тато Жора і прямує до дверей.

Йдемо вулицею. Я плентаюся за ним — сухорлявим, високим, величним, схожим на пам'ятник імператору. Вудка в його руці могла би грати роль списа, але все псують широкі, витягнуті на колінах штани, і тато Жора-пам'ятник роздвоюється, перетворюючись на тата Жору-клоуна.

Батьки мене не виховували. Може, тому, що завжди працювали. Втім, їхня відсутність мене влаштовувала. О сьомій ранку під скрипіт паркету повз мого дивану важкуватою ходою проходив тато; услід за ним — набагато тихіше, майже навшпиньки — мама. Потім десь дзюрчала вода, лунали уривки фраз про дитячі чобітки на зиму, про ключі, про якогось Сергеєва, свистів чайник. Зрештою цей хаотичний набір звуків закінчувався клацанням замку, і вся квартира поринала у тишу, якщо не рахувати дзижчання мухи і цокання будильника. Не розплющуючи очей, я посміхався, відчуваючи себе найвільнішою у світі людиною.

Взагалі, працювали і метушились всі дорослі, окрім тата Жори. І в цьому — можливості вільно розпоряджатись своїм часом — ми були рівні.

В нього була дружина на ім'я Серафима, яку і тато Жора, і всі навкруги називали Сімою, — огрядна жіночка з гостреньким носом, дуже примруженими (навіть неможливо визначити колір) оченятками і тоненькими чорними вусиками над верхньою губою. Тітка Сіма вічно носила повні торби і була постійно чимось невдоволеною. Мабуть, вранці, коли вона збиралась на роботу, тато Жора, як і я, вдавав, що спить, відчуюючи таке ж неймовірне полегшення.

Потім він вставав, йшов на кухню, де тулилися шафки, табуретки, відра. Брав пачку «Казбеку», відчиняв кватирку і, дивлячись у вікно, без поспіху вдаряв пачкою по розкритій долоні, поки звідти не з'являвся кінчик папіроси. Крутив, ледь стискаючи, наповнену тютюном частину у тонкому папіросному папері. Потім тато Жора — цей Нептун у широких темно-синіх трусах і майці, з вирізу якої стирчала мочалка сивого волосся, — дмухав у гільзу, м'яв її і затискав у великих жовтих зубах. Чиркав сірник, і у кватирку вилітала хмарка диму.

Пачка «Казбеку» з вершником у чорній бурці незмінно лежала на підвіконні. Ця пачка вабила мене до себе. Одного разу, вибравши момент, я відважився взяти звідти папіросу. Заліз на горище і закурив, але мені так сильно запаморочилося в голові і так мене знудило, що я запрягся ніколи не курити. Втім, те присягання я порушив у чотирнадцять років, коли потрібно було використати всі наявні засоби, аби чимшвидше подорослішати. Відтоді папіроси, що непомітно

переміщалися з пачки «Казбеку» до мого шкільного піджака, були просто безцінними.

Обряд паління першої папіроси тато Жора здійснював щоранку. Тривало це до того дня, коли у відкриту квартиру вилетів янгол, уносячи душу тата Жори. Хоча зі слів тітки Сіми: «Покурив, повернувся у кімнату, ліг на диван і помер» можна було припустити, що у квартиру вилетів ніякий не янгол, а звичайний сигаретний дим.

Тож, ми йдемо тротуаром. Праворуч мчать автомобілі, ліворуч зяють пащі котлованів, по краях яких стирчать старі голубники і садові дерева. Раптом тато Жора піднімає праву руку і помахує нею перед собою, начебто відганяючи мушву. Щось бурмоче під носа, дивлячись на незвичайний будинок під темно-зеленою банею.

— Церква, — пояснює він по хвилині.

— А що там роблять?

— Моляться Богові.

— А хто такий Бог?

Тато Жора зупиняється, на його зазвичай незворушному обличчі з'являється вираз деякого здивування.

— Бог — це... Бог! — і знову хреститься. — Ну ж бо, ширше крок, бачиш, сонце вже високо. Всю рибу без нас переловлять.

Я дрібочу, ледь встигаючи за ним, і в моєму світі, який щохвилини розширюється, з-за плечей Івана-дурника і трьох товстунів визирає голова якогось Бога. Ще й прикро муляє шкіру ремінець

сандалі, але зупиняйтесь, розумію, не можна — адже там, у ставку, все меншає і меншає риби. Добре, про Бога спитаю потім, якщо не забуду.

Ми влаштуємося на березі ставка. Тато Жора розв'язує стрічку, і бамбуковий спис розпадається на кілька колін. Встромляє одне коліно в інше, спочатку з'являється перша вудка, довга, потім друга — коротша. Розгортає снасті, надіває на гачок шматочок тіста і, тричі плюнувши на нього, закидає далеко у воду. Поплавець падає біля квітки білого латаття, на якій нерухомо сидить бабка.

— Бачив? Тепер ти спробуй.

Поспішаю теж закинути — мене бере цікавість, чому не улетіла бабка: мабуть, намочила крильця, а, може, вона мертва. Однак мої вудка і волосіння закороткі, і гусячий поплавець із червоним вістрям плюхає майже біля самого берега.

Дуже швидко мені вже смертельно нудно дивитись на нерухомий поплавець. Зате зовсім близько від ламаної тіні моєї вудки виринає жабка. Якби не тато Жора, можна було би жбурнути в неї чимось.

І навіщо він мене збудив зрання? Ось і комар в шию впився — свербить. І ногу собі намуляв.

Але тато Жора байдужий до моїх мук. Власне, йому були байдужі чужі страждання. Нікому не заважаючи, але й не допомагаючи, він жив у своєму світі вудок, газет, папірос та горілки.

Мабуть, єдиною сторонньою людиною, яку він впустив у свій світ, був я — невідомо, з якого дива мені була така честь. Все частіше згадую його слова: «Якщо людина не робить нікому зла, цього вже немало». Він і сам дотримувався цієї нехитрої філософії — не робити ані добра, ані зла. Не знаю, щоправда, що він відчував, коли раз на рік

на Великдень сповідався у церкві. Стоячи перед іконою Спасителя, чи вважав себе грішником?

Він був родом із незрозумілого мені світу, де зовсім інакші мірки праведності і гріховності — геть не те, що пропонували шкільні книжки. І я вчився бути обережним у своїх судженнях.

У нашому дворі про тата Жору висловлювали найрізноманітніші думки. У цьому старому багатьох дратувала зверхність. Його вважали гордієм, що втратив розум, хоча розум в нього був міцний і ясний аж до останніх його днів. Про нього іноді говорили із поблажливим співчуттям: «Що поробиш, адже йому стільки лиха довелося зазнати у житті — і війну, і табір, і заслання»; а іноді сичали за його спиною: «Живе паразитом на шиї Сіми, тільки й робить, що ловить рибу і горілку п'є».

В цих словах була, безперечно, частка правди. Але коли вже мова зайшла про «паразита», то варто сказати, що в їжі і одязі тато Жора був вкрай невибагливий. Звичайно, і картопля з оселедцем теж коштують грошей, але, з огляду на бухгалтерію, варто зауважити, що він отримував пенсію, з якої забирав обумовлену суму на папіроси і рибальські снасті, решту віддавав дружині. Де він знаходив гроші на горілку — цю таємницю він забрав із собою.

Хоча, повторюся, він усіх дратував. Проходячи повз сусідів, лише ледь помітно кивав їм сивою головою, і в цьому також вбачали неабияку пихатість. Все ж таки його чомусь побоювались, і тому зайвий раз намагалися не згадувати його ім'я.

Пам'ятаю слова сусідки баби Каті: «Шкода його, але до раю він все одно не потрапить» (що то за звичка розміщати душі ТАМ на підставі своїх куцих уявлень!). Баба Катя сказала це біля церковної

огорожі, проводжаючи поглядом чоловіків, що несли до автобусу труну, оббиту червоною тканиною з чорними стрічками. Як на барельєфі, з труни виступало високе чоло тата Жори, його великий ніс, було видно його запалі щоки і сухі губи.

А вона виявилася важкуватою, труна з татом Жорою. Хоча я був хлопцем неслабим, щоправда, невеликим на зріст, тому доводилось підіймати вище напружені руки. Мене, на правду, ніхто не просив приходити в цю церкву, тим більше, нести труну. «Але вже, як так кортить, візьми біля ніг. Тепер піднімаємо. Та заберіть той буханець хліба і викиньте згарок! Понесли». Е-ех...

Сонце вже припікає. У вічка плетеного прудка, що опущений у воду, кілька карасів просовують свої тупі голови. Увесь вилов, звісно, тата Жори. Він курить і пильно стежить за поплавцем. А мені нудно.

— Щось не клює, — кажу сумно. — Мені потрібна кірка, для човника...

— Добре, йди. Заразом і хробаків накопаєш, — дає мені великий складний ніж.

Оце так! Хто ще, окрім тата Жори, дав би мені справжній складний ніж?

Заходжу в ліс. У блакитнуватих променях, що пробиваються крізь шапки дерев, танцюють порошинки. Під ногами — обережно, не стань! — ягідка суниці. В шию впивається комар. Ляск! Всюди валяються здоровенні шматки соснової кори — вистачить на п'ять

човнів! Дай-но добіжу о-он до тієї сосни! Вибігаю на узлісся і... завмираю.

На осяяній сонцем галявині двоє — чоловік та жінка. Лежать на животах і про щось розмовляють. На чоловікові — чорні плавки, на жінці — лише бузкові трусики. Я ховаюсь за стовбуром дерева і потім обережно визирую. Чоловік кладе руку жінці на спину, гладить. Вітер доносить уривки фраз: «він на це навіть не заслуговує...», «ти просто забула...»

У мене чомусь холоне в животі. Раптом розумію, що я ще зовсім маленький — адже не можу ось так лежати з жінкою, в якої голі груди. Проте тепер я знаю: якщо отак холоне в животі, це означає, що в житті є щось солодко-спокусливе...

Тато Жора стоїть на тім же місці. Про хробаків і не питає. Дивлюсь у рибник, там вже один до одного липнуть карасі. Та мені не до риби, треба робити човен. Обстругую знайдений шматок кори. Рівняю борти, ніс, щоби потім, принісши вилов додому («Ці два карасі спіймалися на твій гачок, тримай, принце») і отримавши від мами прочухана за брудну футболку, опустити у ванну цей ладний човник з паперовим парусом.

Як же я чекав на ту мить, коли мама, намиливши мене і розтерши мочалкою, дозволяла потім недовго погратися! Ось тоді розпочинались баталії! Мій фрегат під усіма вітрилами виходив у відкритий океан. Його шмагали хвилі, зліва нападали пірати, справа — акули; матроси стрибали за борт, капітан був поранений, акули з гарпунами в череві йшли на дно. Але в самий розпал битви заходила мама. Вона висмикувала затичку, і океан мілів на очах. Утворювався вир, який затягував всіх акул і піратів. Я виплигував з ванни, не витершись як

слід, вдягав чисті трусики і стрімголов до свого дивану, який вітав мене дружнім скрипінням пружин. Сніжно-біла наволочка вмить мокріла. Попереду чекала повна пригод ніч...

Ця звичка не витиратися досуха залишалася в мене дуже довго і драгувала всіх, з ким доводилось жити. Але з деякими звичками боротись важко, як важко забути і той човник з соснової кори, який обіцяв великі, часом дуже ризиковані, мандри, але, одного разу спущений на воду, мав пливти попри все.

2

Щоосені тато Жора готувався до зимової риболовлі. Його кухня перетворювалась на топильний і ковальський цех. Там безперервно горіли конфорки. Тато Жора-алхімік вдягав окуляри: у кухні стояв дим, замішувалась глина для формочок на блешні, грюкав молоток.

... Вночі в нашому будинку світилось одне вікно. Тато Жора піднімався сходами і дзвонив в наші двері. Я, чотирнадцятирічний, залазив з головою під ковдру, підтягуючи ноги до животу. Мої нічні жахи ставали реальністю.

Двері відчиняла мама. Закутавшись у халат, пускала тата Жору у квартиру.

— Сергійку, — ласкаво проспівувала мама над моїм вушком.

... Під нашими валянками скрипів сніг. Спали люди, кицьки, птахи. Лише на одному перехресті рибалки очікували автобус. Нарешті він приїжджав. Проїзд коштував недешево, тато Жора платив і за мене також, але велів не називати батькам справжню ціну — жалів їхні зароблені копійки.

Автобус прямував за місто, до Київського моря. «Бу-бу-бу... вольфрамова блешня...», «бу-бу-бу... Клавка — рідке стерво...» — чув я крізь дрімоту.

Більшість рибалок відходили недалеко від берега і, висвердливши кілька ямок, чекали на рибу. Тато Жора рибу шукав. Невтомно ганяв по льоду, залишаючи позаду безліч прорубаних ямок. Наче зараз бачу його — у широкому парусиновому плащі поверх ватника і шапці-вушанці. Плює на долоні і, схопивши держак важкої плішні, коле сталевим вістрям товстий лід.

— Принце, як твоє навчання? — запитує закуривши.

— Нормально. Тверда четвірка.

— Мабуть, після школи підеш в інститут?

— Ага.

— Це правильно. Якщо Бог дав мозок, то його треба використовувати, а ти в нас головатий. Знаєш, я ж колись вчився в інституті, на інженера. Але з третього курсу пішов на фронт. Потім, начебто за політику — у листі другові написав кілька міцних слів про Сталіна — сів у в'язницю. На десять років! Потім на заслання поїхав. І закінчив свою трудову біографію слюсарем-лекальником на заводі. От і всі мої інститути... Добре, проруби-но нову ямку, бо змерзнеш!

Слабкою рукою я брав плішню. Хвилин через п'ять, одначе, моє залякле тіло відігрівалося, з'являлась віра у себе. Я несамовито сколював лід, навіть розстібував свій ватник. А тато Жора, поглядаючи на мене, задоволено посміхався.

— От як буває: і погода гарна, і рибалки ми, наче, непогані. А не клює.

— Так, — погоджуюсь, ледь стримуючи радість.

Нарешті! Зараз ми складемо снасті і попрямуємо до берега, до автобуса. Там, у автобусі, — тепло, там невдахи-рибалки вже п'ють горілку і розповідають побрехеньки про свої минулі вдалі улови.

Тато Жора напружено дивиться кудись.

— Змотуємо вудки! — кричить раптом.

Вдалечині білосніжною гладінню повзуть чорні цятки. Одна, друга, третя... Спереду, ззаду — всюди! Спочатку вони здаються розрізненими, але, придивившись, помічаю, що цятки повзуть у правильному порядку — назустріч одна одній, замикаючи коло.

— За мною! — командує тато Жора.

Які важкі валянки! Дерев'яний чемодан боляче б'є кутиками по спині. Послизнувшись, падаю, розтягнувшись на льоду.

А чорні цятки збільшуються, перетворившись на мотоцикли Рибнагляду.

Відстань між нами та мотоциклами скорочується. Услід за нами біжать кілька рибалок, також сподіваючись вирватись з оточення. Але шансів в них немає. А ми — вирвались!

Раптом один мотоцикл змінює напрямок і, порушуючи єдину лінію, кидається за нами. Все — далі бігти немає сенсу. Тато Жора зупиняється.

Мчить мотоцикл, піднімаючи за собою снігові вихори. Гальмує поряд із нами. Міліціонер у кожусі стискає кермо, підгазовуючи. Вуха його шапки опущені і зав'язані під підборіддям:

— Ти куди, суко, біжиш? Чи хочеш, щоб тебе персонально

відвезли у відділок? То я зараз влаштую!

Тато Жора мовчить. Плащ його розхристаний, груди під ватником ходять ходором. Я, переляканий, мимохить зупиняю погляд на його обличчі — крізь старечу маску просвічує обличчя відчайдушного міцного чоловіка, повного сил і життя. Ще мене вразив його погляд: не злий, а якийсь незвично суворий...

Не знаю, чому той мент з Рибнагляду, вилаявшись, розвернув свій мотоцикл та поїхав. Смішно припустити, що він злякався плішні у руках тата Жори. Може бути, у міліціонера викликали жалість ці два втікача-порушника — старий та підліток? Або непевно відчув в тому старому якусь велич?..

На дев'ятий день після його смерті мене до себе запросила тітка Сіма. Налила у чарку горілки, поставила на стіл закуску. Перше ніж випити, сказала про небесні поневіряння душі тата Жори, котра тепер відлетіла від землі.

— А знаєш, Сергійко, адже наш Георгій був сином генерала царської армії! Саме так, сином генерала артилерії Андрія Пригоровського! В революцію червоні його розстріляли. На щастя, їхня куховарка забрала до себе п'ятирічного Жоржа і всиновила його. Я ту куховарку ще бачила живою. А після війни і табору Жора ходив на Поділ, де його підстригав перукар — їхній колишній конюх. Але Жорж нікому не казав про своє походження.

— Це ж треба. Виходить, він — нащадок дворянського роду, — здивувався я.

— Уяви собі, що його хрещеним батьком був останній губернатор Київської губернії. Зачекай-но.

Піднявшись, тітка Сіма пішла до кімнати і незабаром повернулася з невеличкою сумочкою. Дістала звідти потерту листівку з цупкого паперу, з ледь видним хрестом зверху.

Обережно розкривши листівку, трохи відсунула її від себе, потім примружилась, намагаючись знайти потрібний рядок:

— Свідоцтво про хрещення... Таїнство учинив... Ага, ось. Хрещені батьки: Федір Федорович Трепов, генерал-губернатор Києва, — вона розвернула документ лицьовою стороною до мене. — Ось, бачиш. А життя в мого Жоржа вийшло гірким, мов полин...

Я дивився на цей потертий часом папірець, і переді мною виникали гранітні плити на покинутих монастирських цвинтарях, де було поховано військових начальників, відомих українських та російських вчених, дворян. Написи на тих плитах потьмяніли і стерлися, і все навколо них поросло травою та бур'яном. З друзями ми тоді часто лазили по тих покинутих кладовищах, шукали там самі не відали що...

А тато Жора лежить на Байковому кладовищі. На прикріпленій до гранітної плити лінзі — його фотографія у напівпрофіль, де татові Жорі років п'ятдесят: розумне, шляхетне і на диво красиве обличчя!

На тій же плиті завчасно приклеєно і другу лінзу — з фотографією тітки Сіми. В неї прізвище чоловіка. Вона молодша за нього на вісім років. А скільки їй Бог відміряв прожити?..

І шелестить над тою плитою береза. На київських кладовищах взагалі дуже багато берез.